

DE MELANCHOLIE VAN HET VERZET

László Krasznahorkai

De melancholie van het verzet

Vertaald uit het Hongaars
door Mari Alföldy

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

De vertaalster ontving voor deze vertaling een werkbeurs
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De vertaling kwam gedeeltelijk tot stand in het
Hongaars Vertalershuis
te Balatonfüred

Oorspronkelijke titel *Az ellenállás melankóliája*

© László Krasznahorkai 1989

© Nederlandse vertaling Mari Alföldy /

Uitgeverij Wereldbibliotheek 2016

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagillustratie © Elizabeth Soule

Foto auteur © Koos Hageraats

NUR 302

ISBN 978 90 284 2670 2

www.wereldbibliotheek.nl

Het verstrijkt maar gaat niet voorbij

UITZONDERINGSTOESTANDEN

Inleiding

Aangezien de stoptrein die de in vorst verstarde plaatsen op de Zuidelijke Laagvlakte tussen de rivier de Tisza en de voet van de Karpaten met elkaar verbond, ondanks de warrige uitleg van de verdwaasd langs de rails drentelende spoorbeambte en de alsmaar stilliger beloften van de nerveus rondrennende stationschef nog steeds niet was aangekomen ('Tja, weer eentje opgelost in het niets...' zei de spoorbeambte met wrange spot), vertrok er een vervangende trein, bestaande uit een afgekeurde, gammele 424 en twee krakkemikkige, met houten zitbanken ingerichte wagons, die slechts in dergelijke zogenaamde 'bijzondere situaties' mochten worden ingezet; daarmee zouden de lokale reizigers, die het uitvallen van de vergeefs verwachte stoptrein uit het westen betrekkelijk onverschillig en met halfslachtige berusting opnamen – weliswaar met meer dan anderhalf uur vertraging ten opzichte van de dienstregeling, die overigens in dit geval niet van toepassing was en hoe dan ook slechts bij benadering gold – toch nog de laatste vijftig kilometer over de spoorafakking kunnen afleggen om hun bestemming te bereiken. Dit verraste niemand meer, want de gevolgen van de heersende toestand waren uiteraard evenzeer merkbaar in het treinverkeer als op alle andere gebieden: de gebruikelijke orde was uiteengevallen, de vaste gewoonten waren weggevaagd door een onbedwingbaar uitdijende chaos, de toekomst was verraderlijk geworden,

het verleden was niet meer in de herinnering terug te halen en het dagelijks functioneren der dingen was onberekenbaar, en uiteindelijk kwam de berusting, waarin het niet onvoorstelbaar was dat er geen deur meer opening en dat het graan neerwaarts de grond in groeide – van het ontwrichtende kwaad waren namelijk slechts de symptomen te zien, terwijl de oorzaak onbevattelijk en ondoorgrondelijk bleef, zodat men niets anders kon doen dan zich te storten op alles wat nog grijpbaar was: dat deden de mensen nu dus ook op het station van het dorp, terwijl ze de door de vorst stroef opengaande deuren bestormden in de hoop op een zitplaats, want hoewel ze daar recht op hadden, was het aantal beperkt. In de nodeloze strijd (want zoals algauw bleek, hoefde niemand te blijven staan) had mevrouw Pflaum, onderweg naar huis na de winterse familiebezoeken, zich niet onbetuigd gelaten, en nadat ze – door iedereen voor haar weg te duwen en de mensen achter haar tegen te houden met een kracht die haar kleine postuur logenstrafte – een plaats bij het raam had bemachtigd, al was het een waar ze achteruit moest zitten, was ze nog een hele tijd niet in staat haar verontwaardiging over het genadeloze dringen te onderscheiden van het tussen ergernis en angst schommelende gevoel dat haar vervulde doordat ze met haar kaartje voor de eerste klas hier in de bijtende stank van knoflookworst, goedkope brandewijn en slechte tabak moest zitten, in de bijna dreigende aanwezigheid van schreeuwende, boerende pummels, en de onzekerheid moest verdragen over de kardinale vraag bij het reizen, tegenwoordig hoe dan ook een riskante aangelegenheid, namelijk of ze wel ooit zou thuiskomen. Haar oudere zusters, die volkomen geïsoleerd leefden en vanwege hun leeftijd hun woonplaats niet meer verlieten, hadden haar nooit vergeven als ze haar jaarlijkse bezoek aan het begin van de winter dit-

maal had overgeslagen; ze had dus uitsluitend om hunnentwil niet afgezien van deze gevaarlijke onderneming, hoewel ze, net als iedereen, wel besepte dat er iets om haar heen fundamenteel was veranderd en dat ze zich in die situatie beter aan geen enkel risico kon blootstellen. Tegelijkertijd was het allesbehalve gemakkelijk om verstandig te zijn en een nuchtere inschatting te maken van de vooruitzichten, want het leek alsof plotseling een ingrijpende, maar onaan- toonbare wijziging was opgetreden in de eeuwig onveranderlijke samenstelling van de lucht: het tot nu toe in zijn ongenaakbaarheid perfect functionerende, onbenoembare principe dat, zoals men pleegt te zeggen, de wereld doet draaien en waarvan deze wereld juist het enig nagelaten spoor is, leek opeens een deel van zijn kracht te hebben verloren, en nog ondraaglijker dan het kwellende besef van het wisse gevaar bleek het gemeenschappelijke voorgevoel te zijn dat binnenkort alles kon gebeuren, en juist dit ‘alles’, waarin de afbrokkeling van de wet zichtbaar werd, was verontrustender dan al het persoonlijke ongeluk, en ontnam de mensen de mogelijkheid van een koele afweging. Het was onmogelijk om wijs te worden uit de buitengewone gebeurtenissen die zich de laatste maanden steeds frequenter voordeden en steeds schrikbarender vormen aannamen, en dat kwam niet alleen doordat de berichten, verhalen, geruchten en ervaringen niet met elkaar in verband te brengen waren (het was bijvoorbeeld moeilijk een rationele samenhang te ontdekken tussen de te vroeg, begin november, ingevallen snerpemde vorst, de raadselachtige familietragedies, de snel op elkaar volgende treinongelukken en de verontrustende verhalen uit de hoofdstad over kinderbendes en geschonden monumenten), maar ook doordat dergelijk nieuws op zich niets meer betekende, aangezien al die berichten slechts voortekenen

leken te zijn van iets wat door steeds meer mensen ‘de naderende catastrofe’ werd genoemd. Mevrouw Pflaum had zelfs gehoord dat sommigen het al over vreemde veranderingen in het gedrag van dieren hadden, en al klonk dit nog als vooruitlopen op een latere toestand, dus vooralsnog als onverantwoordelijke paniekzaaijerij, één ding was zeker: in tegenstelling tot degenen die deze ondoorzichtige chaos – daar was zij van overtuigd – alleen maar goed uitkwam, waagde een fatsoenlijk mens zich nauwelijks nog buiten de deur, want waar hele treinen konden verdwijnen, zomaar, vervolgde ze de gedachtegang, daar deed niets meer ertoe. Ze had zich er dus al op voorbereid dat haar thuisreis bij lange na niet zo gemakkelijk zou zijn als de heenreis was geweest in de betrekkelijke veiligheid van de eerste klas, want ‘in die verschrikkelijke boemel’, had ze nerveus gedacht, moest ze met het ergste rekening houden; daarom zat ze er alsof ze het liefst onzichtbaar was geworden, met rechte rug en meisjesachtig gesloten benen, met afwijzende en enigszins minachtende blik te midden van het langzaam wegstervende rumoer van het geruzie om de plaatsen, en terwijl ze met gespannen argwaan naar het afschrikwekkende totaalbeeld keek van vaag weerspiegelde gezichten in het raam werd ze heen en weer geworpen tussen angst en verlangen: ze dacht nu eens aan de angstaanjagende afstand waardoor ze van haar huis was gescheiden, dan weer aan de node gemiste warmte van de verlaten woning, de aangename middagen met mevrouw Mádai en mevrouw Nuszbeck, de zondagse wandelingen van weleer langs de lommerrijke bomen van de Priestersallee en aan de stralende rust van de ordelijke lichte meubels, zachte tapijten, keurig verzorgde bloemen en haar dierbare snuisterijen, in een wereld vol onberekenbaarheid een eiland waarvan ze wist dat het straks,

wanneer die middagen en die zondagen alleen nog in de herinnering zouden bestaan, voor een eenzame vrouw als zij, die haar omgeving had ingericht met het oog op een toestand van onverstoorde rust, de enige beschutting en het enige veilige toevluchtsoord zou zijn. Vol onbegrip en met iets van jaloerse minachting stelde ze vast dat haar lawaaiige reisgenoten, kennelijk allemaal lompe boeren uit de duistere dorpen en gehuchten in de omgeving, zich zelfs in deze noodsituatie snel aan de omstandigheden konden aanpassen, alsof er niets uitzonderlijks was gebeurd; om haar heen ritselde het vetvrije papier waarin het proviand was verpakt, plopten kurken en landden bierdopjes op de geoliede vloer, terwijl hier en daar zelfs – ‘in strijd met elk gevoel voor fatsoen’ – smakgeluiden klonken, die naar haar mening ‘onder zulke lieden in hoge mate verbreid waren’, en tegenover haar begonnen de vier luidruchtigsten al aan een potje kaarten. Zij zat als enige nog zwijgend en verstijfd in het steeds luidere stemmagedruis op de krant onder haar bontjas, met haar hoofd naar het raam gedraaid, en ze drukte haar kniptas zo ontredderd en achterdochtig tegen haar maag dat het nauwelijks tot haar doordrong toen buiten de locomotief, twee rode lichten de koude duisternis in sturend, aarzelend vertrok in de winterse avond. Het tevreden geroezemoes, waaraan zij ondanks haar opluchting zelf niet deelnam, de losse stemming als gevolg van de verademing doordat er na het lange wachten in de vrieskou eindelijk wat gebeurde, duurde niet lang, want nog geen honderd meter voorbij het opnieuw in stilte gehulde dorpsstation bleef de trein met enkele stuntelige schokken weer staan, alsof de order om te rijden weer was ingetrokken, maar het ontevreden gemor dat daarop ontstond, ging al gauw over in verbaasd en getergd gelach; toen ze merkten dat het zo zou blijven en moes-

ten inzien dat hun reis – vanwege de chaos van het domino-effect door de trein buiten de dienstregeling – een eindeloze treurige opeenvolging zou zijn van even rijden en weer stilstaan, werden ze allemaal bevangen door een goedmoedige onverschilligheid, een doffe roes van noodgedwongen berusting, waarin de angst voor een werkelijke schok werd verdrongen doordat de anarchie van de gebeurtenissen als een ergerlijk bewijs van onkunde werd beschouwd, zodat de irritante herhaling ervan door de schurende kracht van spot kon worden aangetast. De ruwheid van de snel op elkaar volgende commentaren ('Als ik thuis ook zo lang zou praktiseren bij moeder de vrouw in bed...!') schokte uiteraard haar gevoelige natuur, maar terwijl de stortvloed van grappen die elkaar in lompeheid probeerden te overtreffen wat afnam, begon mevrouw Pflaum zich ook een beetje te ontspannen, en bij een enkele enigszins geslaagde opmerking kon ze soms ook zelf een preutse glimlach niet helemaal onderdrukken, terwijl uiteraard ook niets beschutting bood tegen het ruwe geschater dat erop volgde. Voorzichtig waagde ze het om snel een paar steelse blikken te werpen, weliswaar niet op de mensen naast haar, maar op diegenen die verder weg zaten, en nu, in deze absurde sfeer van sullige vrolijkheid probeerde ze – aangezien het publiek van de wagon met de dijenkletsende mannen en uitgelaten lachende leeftijdloze vrouwen nog steeds enigszins afschrikwekkend leek, maar bij lange na niet zo gevaarlijk als aanvankelijk – haar verontruste fantasie tot matiging te manen en zichzelf ervan te overtuigen dat ze misschien toch niet geconfronteerd hoefde te worden met die sluimerende bedreigingen van de grimmige groep van afschuwelijk schorremorrie om haar heen, en dat het slechts aan haar grote gevoeligheid voor boze voortekenen en haar overmatige

eenzaamheid in die ijzig onbekende entourage te wijten zou zijn als ze weliswaar ongeschonden, maar door de gespannen waakzaamheid toch volkomen uitgeput zou thuiskomen. In werkelijkheid had een dergelijke hoop op een gunstige afloop geen enkele reële grond, maar mevrouw Pflaum kon de valse bekoring van optimisme plotseling niet meer weerstaan: hoewel de trein, wachtend op een sein voor vertrek, weer minutenlang stilstond in de woestenij, stelde ze opgelucht vast dat hij ‘wel vooruitkwam’, en haar nerveuze ongeduld vanwege de elkaar helaas snel opvolgende keren dat de trein afremde en werkeloos stilstond, werd ook getemperd door het feit dat dankzij de kennelijk bij vertrek aangezette verwarming de temperatuur aangenaam was geworden en zij ook eindelijk haar bontjas uit kon doen, waardoor ze niet meer bang hoefde te zijn dat ze kou zou vatten als ze bij aankomst uitstapte in de ijzige wind. Ze streek de plooiën uit de jas achter haar rug, legde haar nepbonten kraag op haar schoot, omklemde haar handtas, bol door de erin gestopte wollen sjaal, en keek met rechte rug weer uit het raam, toen ze in de weerspiegeling van de vuile ruit plotseling ontdekte dat een ‘opmerkelijk zwijgzame’ man met een stoppelbaard, die stinkende *pálinka* zat te drinken – nu zij slechts nog een bloes en een mantelpakje aanhad – (‘met verlekkerde ogen!’) zat te staren naar haar misschien al te pronte, stevige borsten. ‘Ik wist het!’ – ze draaide haar hoofd bliksemsnel terug, en hoewel ze een golf van hitte over zich heen voelde komen, deed ze alsof ze niets merkte. Minutenlang zat ze zonder te bewegen blind naar de duisternis buiten te staren, en toen het haar niet lukte om zich op grond van die ene oogopslag van daarnet het uiterlijk van de man voor de geest te halen (ze herinnerde zich alleen het stoppelige gezicht, de ‘ja, smerige’ lakense jas en die walgelijke,

achterbakse en toch schaamteloze blik, die haar zo diep had geschokt), liet ze heel langzaam – hopend dat ze het intussen zonder risico kon doen – haar ogen over de ruit glijden en draaide ze ook meteen terug, want ‘die daar’ volhardde nog steeds ‘in dat onbeschofte gedrag’, waardoor hun blikken elkaar zelfs kruisten. Haar schouders, nek en achterhoofd deden pijn door de stijve houding, maar zelfs al had ze gewild, dan nog had ze nergens anders heen kunnen kijken, want waar ze zich ook maar naartoe had gedraaid, die angst-aanjagend onbewogen blik, die alle hoeken van de wagon vrijelijk beheerste, behalve de begrensde duisternis van het raam, zou haar onmiddellijk ‘gevangennemen’. Hoelang kijkt hij al naar me? schoot het door haar heen, en de mogelijkheid dat de man haar al vanaf het begin van de reis had afgetast met zijn weezinwekkende aandacht maakte die blik nog afschuwelijker dan daarnet, toen ze hem in een flits had doorzien. Die ogen spraken namelijk niet alleen van een ‘klamme lust’ maar ook van een misselijkmakende verzadiging, en zelfs – ging het in een schok door haar heen – ‘alsof er een droge verachting in brandde’. Ze kon zichzelf ‘heus nog niet’ als een oude vrouw zien, maar ze wist dat ze de leeftijd al gepasseerd was waarop een dergelijke – hoe dan ook ordinaire – attentie nog natuurlijk was, en afgezien van haar walging voor de kerel (‘Welke man heeft immers dergelijke begeerten met betrekking tot oude dames?’) besefte ze ook verschrikt dat die naar pálinka stinkende schoft misschien niets anders wilde dan haar te kijk zetten, bespotten en te schande maken en vervolgens lachend weg te gooien ‘als een oud vod’. Met een paar moeizame schokken kwam de trein nu op gang, de wielen denderden woest over de rails, en zij werd bevangen door een lang vergeten, verwarrend gevoel van bijtende schaamte, toen onder die ongegeneerde,

opdringerige blikken haar volle, zware borsten pijnlijk begonnen... te... gloeien. Haar armen, waarmee ze ze had kunnen bedekken, gehoorzaamden haar wil gewoonweg niet: alsof ze vastgebonden was en niets tegen haar onbedektheid kon doen, voelde ze zich steeds weerlozer en naakter, terwijl ze machteloos ondervond dat haar vrouwelijke rondingen, die ze... wilde... verbergen, juist des te zichtbaarder werden. Bij de kaarters werd er net met luid gekraak een potje beëindigd, en het lawaai dat de verlamme monotone van het vijandige gegons onderbrak en voor haar geknevelde wil als het ware een opening bood naar de bevrijding, zou haar beslist geholpen hebben om die onzalige bedwelming te overwinnen, ware het niet dat onmiddellijk daarna nog iets ergers gebeurde, als toppunt van haar beproevingen, zoals ze wanhopig dacht. Toen ze namelijk, door een instinctief schaamtegevoel gedreven, als een soort van onwillekeurig verzet haar hoofd boog om met een behoedzaam gebaar haar borsten te verbergen, kromde zich haar rug en klaptten haar schouders naar voren, en ze besefte verschrikt dat, vermoedelijk als gevolg van de ongewone lichaamshouding, haar beha aan de achterkant was losgeschoten. Onthutst keek ze op en ze was in werkelijkheid niet eens meer verrast dat de twee ogen haar nog steeds onverstoord aanstaarden, de ogen van de man die haar, alsof hij wist welk lachwekkend ongeluk haar was overkomen, op dat moment een samenzweerderige knipoog gaf. Ze wist precies wat er nu ging gebeuren, maar dit fataal te noemen ongeluk bracht haar zo in de war dat ze verstijfd bleef zitten, terwijl ze in het onregelmatig schokkende gedreun van de steeds sneller rijdende trein weer machteloos en met van schaamte gloeiende wangen de zelfverzekerde ogen moest verdragen, die vol leedvermaak en tegelijk minachting aan haar borsten

kleefden, die, bevrijd uit de beknelling van de beha, vrolijk op en neer sprongen met het hotsen van de trein. Nog een keer opkijken om zekerheid te krijgen durfde ze niet, maar ze wist dat niet alleen die man, maar alle ‘walgelijke boerenpummels’ zich aan haar agonie vergaapten, en voor haar geestesoog zag ze hoe al die gretig grijnzende, verwrongen tronies haar omringden... en misschien zou aan die vernerende kwelling nooit een eind zijn gekomen als op dat moment niet de conducteur – een slungelig uitziende jongen met een puistenkop – van de achterkant de wagon was binnengekomen; de schetterende puberstem (‘Uw kaartjes als-tublieft!’) bevrijdde haar eindelijk uit die beschamende situatie; snel pakte ze haar kaartje uit haar handtas en vouwde haar armen onder haar borsten. De trein stopte weer, dit keer ergens waar het hoorde, en toen ze – om niet naar de intussen werkelijk angstaanjagend geworden gezichten te hoeven kijken – werktuiglijk de naam van het dorp op het slecht verlichte stationsgebouw las, had ze het willen uitschreeuwen van opluchting, omdat ze uit de allang bekende maar voor haar reizen toch nog elke keer doorplozen dienstregeling wist dat het vanhier nog een paar minuten was tot de provinciehoofdstad, waar ze (‘Daar gaat hij uitstappen! Hij móét daar uitstappen!’ praatte ze zich moed in) waarschijnlijk haar belager kon afschudden. Krampachtig volgde ze met haar ogen de conducteur, die vanwege de spottende vragen van de passagiers over de reden van de vertraging slechts langzaam naderde, en hoewel ze vastbesloten was hem onmiddellijk als hij bij haar gekomen was om hulp te vragen, was het kindergezicht, verschrikt door de krijsende mensen, zo anders dan de blik van een persoon in functie met de belofte van bescherming, dat zij, toen hij naast haar bleef staan, in haar verwarring niets anders kon uitbrengen

dan de vraag ‘Waar is het toilet?’ ‘Waar zou het moeten zijn?’ zei de jongen nerveus en hij knipte haar kaartje. ‘Waar het altijd is. Voorin en achterin.’ ‘O ja, natuurlijk,’ stamelde ze met een verontschuldigend gebaar; ze sprong meteen op en liep met haar tas tegen zich aan geklemd door de beweging van de alweer rijdende trein heen en weer slingerend tussen de zitbanken haastig naar achteren, en tegen de tijd dat ze besepte dat ze haar bontjas aan de haak bij het raam had laten hangen, stond ze al in de smerige ruimte van de wc, hijgend, met haar rug tegen de deur geleund. Ze wist dat ze zo snel mogelijk moest handelen, en toch duurde het minstens een minuut voordat ze – na het plan om direct terug te gaan voor de dure jas te hebben laten varen – zich kon vermennen: wankelend van het gehobbel deed ze het jasje van haar mantelpakje uit, en ze deed in een oogwenk haar bloes uit en terwijl ze het jasje, de bloes en de tas onder haar arm klemde, trok ze haar roze onderjurk met een ruk omhoog. Met handen die trilden van nerveuze haast draaide ze de beha om rond haar lichaam, en toen ze zag dat de sluiting (‘God zij dank!’) niet kapot was, haalde ze opgelucht adem en sloot het haakje, en ze begon zich net haastig, stuntelig weer aan te kleden, toen achter haar rug iemand voorzichtig, maar toch duidelijk hoorbaar op de deur klopte. Er zat iets in dat geklop, een bepaalde nuance van vertrouwelijkheid, die haar na alles wat ze had doorgemaakt begrijpelijkerwijs deed schrikken, maar daarna bedacht ze dat het waarschijnlijk alleen een spel van haar over haar toeren geraakte fantasie was en voelde alleen nog ergernis omdat ze werd opgejaagd; ze zette de onvoltooide beweging voort, wierp een oppervlakkige blik op de vuile spiegel en stak net haar hand uit naar de grendel om naar buiten te gaan, toen het geklop ongeduldig herhaald werd, waarna vrijwel meteen een stem

zei: 'Ik ben het.' Verbijsterd trok ze snel haar hand terug, en toen ze met ontzetting besepte wie het was, werd haar gevoel van machteloosheid nog overtroffen door radeloos onbegrip, want in die gedempte, hese mannenstem viel geen spoor van brute, primitieve agressie te bespeuren, eerder klonk er een verveelde aansporing in door dat dat zij uiteindelijk eens de deur open moest doen. Een tijdlang verroerden ze zich geen van beiden, alsof ze allebei uitleg van de ander verwachtten, en mevrouw Pflaum begreep pas dat ze het slachtoffer van een weerzinwekkend misverstand was geworden toen haar belager zijn geduld verliezend geïrriteerd aan de deurkruk rukte en nijdig riep: 'Zeg, wat nou? Wel opgeilen, maar neuken, ho maar?' Met ogen vol paniek keek ze naar de deur. Alsof ze het niet wilde geloven, schudde ze vol ongeloof haar hoofd, haar keel dichtgeknepen door verbijstering, alsof ze 'met helse praktijken erin was geluisd' en uit een volkomen onverwachte richting was aangevallen. Vol walging over de onterechte beschuldiging en de onverhulde obsceniteit besepte ze slechts langzaam dat de kerel met de stoppelbaard – hoe ongelofelijk het ook was aangezien zij... in werkelijkheid... al die tijd verzet had geboden – vanaf het begin had gedacht dat zij juist degene was die zich aanbood, en stapje voor stapje werd het haar duidelijk hoe 'dat verdorven monster' het uittrekken van haar bontjas had opgevat... het pijnlijke ongeluk... haar vraag over het toilet: als een aanbod, als een eenduidig bewijs van haar bereidheid, kortom, als een gênante opeenvolging van trucjes om zondige driften te kunnen uitleven, waardoor ze nu niet alleen een dergelijke laaghartige aanval op haar eerbaarheid en fatsoen moest afweren, maar ook moest verdragen dat zo'n walgelijke, stinkende, vieze kerel van het laagste allooi met haar kon praten 'als met een of andere slechte vrouw'. De veront-